

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת בא ע"ב:

בס"ד

שיעור הכסף למצות פדיון הבן לכתובה ולמחצית השקל*

א] כידוע המטבע הנסחר בעולם במאות השנים האחרונות אינו אותו מטבע שהיה קיים בדורות הקודמים, בדורות הקודמים שויו של המטבע היה משום ערך המתכת הקיים בו באמת [בתוספת דמים עבור ההטבעה], ואילו כיום המטבע אינו אלא משום החלטת המדינות לסחור בו. ודנו האחרונים האם דין המטבעות דידן דינם ככסף או כשטר חוב, ונ"מ לענין אונאה ושבועה פדיון הקדש מע"ש ופדיון הבן ושאר הדברים שאינם נוהגים בשטרות.

ובשו"ת חת"ס כתב שדינם ככסף ולא כשטר חוב, אולם הסתפק שמא היינו דוקא בדברים שבין אדם לחבירו¹ כאונאה פדיון מע"ש וכו', אבל בפדיון הבן שנותן הכסף לגבוה וכהנים משלחן גבוה קזכו שמא אין משמעות לכסף שכל מהותו היא הסכמת המדינות². אולם בביאור הגר"א³ ובחזו"א⁴ נקטו לדינא שאפשר לפדות בכסף המדינות דידן, ולמעשה נהוג עלמא לחשוש לספיקו דהחת"ס ולפדות בכסף ממש, אף שלענין פדיון מע"ש פודים בכסף המדינות.

ב] והנה בשיעור משקל הכסף הנצרך לפדיון הבן נהוג כיום להצריך 96 גרם כסף [ויש המחמירים להצריך לכתחילה 100 או 101 גרם], כשמקור הדברים להחמיר הוא מדברי החזו"א⁵ והגרא"ח נאה⁶ שנקטו שניהם להחמיר בזה, וכדלהלן.

ג] ואמנם ידוע שהמנהג בחו"ל היה אפשר לפדות בשיעור קטן בהרבה וכדלהלן, אלא שכבר כתב הגר"י מרצבך זצ"ל⁷ דלאחר שפשט המנהג להחמיר בזה ח"ו להקל בזה⁸. [גם כמדומה דלאחר שפודים במטבעות המצויות לפדיון הבן שהם כ"א 20 גרם והאב קונם קודם מיד הכהן, אם יקנם בפחות ממחירם האמיתי יש לחוש דמדיני אונאה לא יחול המקח ולא יהיה בנו פדוי⁹]. אולם עיקר מה שיש לנו לדון הוא כלפי מנהגנו לתת למחצית השקל כשווי מחצית השקל שהיו נותנים בזמן המקדש [שהוא עשירית משיעור פדיון הבן], דלפי המתפרסם בכל שנה יש לתת כשווי 9.6 גרם כסף, ולענ"ד הוא חומרא יתירה דהלא במנהג עסקינן, מה עוד דאם משום מנהג אשכנז אתינן עלה א"צ לתת יותר מהשיעור שהיה נהוג לתת באשכנז, א"כ יש לברר כמה היו נהוג באשכנז לתת לפדיון הבן ומחצית השקל.

[ונ"מ מכל הנידון גם לענין שיעור הפרטה שמקובל כיום לחשבו כשיעור 1/40 מגרם כסף טהור, ולפי מה שיתבאר להלן לחומרא¹⁰ יש לחשבו בשיעור קטן מזה בהרבה¹¹. כמו"כ נפ"מ לשיעור גבית כתובה דלפי המקובל יש לתת כשווי 960 גרם כסף טהור, ולמה שיתבאר לכאן א"א לחייב ביותר משווי 700-800 גרם כסף טהור.]

* רובם של הדברים למדתי מהספר מדות ושיעורי תורה להרח"פ זניץ שליט"א.

¹ יו"ד סי' קל"ד.

² עיקר סברת רבינו החת"ס לא זכיתי להבינה, הלא גם שווי הכסף הינו משום שאינו מצוי לבני אדם [דמחמת השימושים שבו למים והחטיה וכו' יש הרבה יותר שימוש ואפ"כ פדיון הבן נקבע ע"פ שווי אצל בני אדם.

³ יו"ד סי' ש"ה ס"ק ד'.

⁴ חו"מ סי' ט"ז ס"ק כ"ו.

⁵ שם ס"ק ל'.

⁶ שיעורי תורה עמוד רפ"ו.

⁷ המעיין טבת תשכ"ו מאמר הערה 3. [כמדומה שנדפס גם בעלה יונה.]

⁸ ומאידך כתב שם שחלילה לערער על פדיון מי שנפדה בחו"ל כמנהג הקדום.

⁹ אא"כ יתן 4 מטבעות במקום 5.

¹⁰ כגון לקידושי אשה בדיעבד, או לענין אבידה שבפחות מש"פ אין צריך להשיבה וכו'.

¹¹ 1/555 גרם כסף טהור.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ג] הנה בעיקר שיעור סלע דאורייתא נחלק רגמ"ה ורש"י עם הגאונים והרי"ף, שרש"י בכמה מקומות¹² כתב ששיעורו חצי אונקיא למשקל הישר של קולוניא [וכדברי רגמ"ה ורש"י מצינו שכתבו המהר"ם מרוטנבורג והראב"ה ורבים מראשוני אשכנז¹³], ואילו הגאונים¹⁴ והרי"ף¹⁵ כתבו שיעור אחר, ומבואר ברמב"ן¹⁶ ששיעור הגאונים גדול משל רש"י בחומש מלגו שהוא שותת מלגו. [דהיינו כ-20% משיעורו של רש"י].

והרמב"ן בפירוש התורה [ריש כי תשא] מתחילה השיג על פירוש רש"י וכתב שמסורת הגאונים היא האמת, אולם בהוספתו לפירוש התורה¹⁷ כתב שכשזכה והגיע לעכו ומצא בה שקלים עתיקים התברר לו שהאמת כדברי רש"י, יעושה.

ובתשב"ץ¹⁸ כתב ליישב השגת הרמב"ן על הגאונים דהשקלים שראה הרמב"ן היו קודם היסוף, עיין בגמ' בכורות (דף נ.), ולכאור' הוא פלא דהיסוף היה בימי בית ראשון וכי מצא הרמב"ן מטבעות מימי בית ראשון, ושמה ס"ל כשיטת ר"ת [בתו' במנחות עז]. שבימי יחזקאל ייספו המנה ויסוף המטבעות היה מאוחר יותר בימי התנאים¹⁹, וצ"ע.

[ואמנם כיום ידוע דסלע צורי היה כשיטת רש"י, ועיין ספר מדות ושיעורי תורה²⁰ עוד אופנים בישוב שיטת הגאונים].

והנה הגאונים נתנו שיעור בדינר ערבי [ולפי מה שידוע היום היה שיעורו כ-17 גרם] ונתנו עוד שיעור לפי שעורות [דלשיעור זה שווי פרוטה כמשקל חצי גרעין שעורה כסף וסלע משקלו שפ"ד שעורות כסף], והשו"ע שפסק כגאונים נתן שיעור גם לפי מידת דרהמים.

והנה בסוף תקופת הראשונים נראה שהתחילו באשכנז לחוש לשיטת הגאונים ולחוש למשקל השעורים, ומאידך נתנו שיעור כמשקל שעורים פחות²¹ [וכנראה שהשעורים שם היו קטנים יותר], ומצינו לכמה מהגדולים שנתנו מידות כ-79-77 גרם לפדיון הבן, וכ"ה בשו"ת חת"ס [רפ"ט – רצ"ב] ובשם ר"נ אדלר דשיעור פדיון הבן הוא כ-20 צוואנצינגער [שכל א' מהם הוא כשיעור דינר דאור'] ושיעור זה הוא כ-77.8 גרם.

ד] והנה על מנהג אשכנז בדורות האחרונים מצינו לגדולי אשכנז שהעידו שהמנהג היה לתת 14 מרק לפדיון הבן [כ"כ בשו"ת מלמד להועיל²² וכ"כ הגר"י מרצבך צ"ל²³]. בטעם המנהג מצינו ב' ביאורים, במלמד להועיל כתב דהיינו כשיעור שנתן החת"ס [כנ"ל דמשקל 14 מרק הינו כ-78 גרם] ומאידך הגר"מ חלק על הסבר זה בטענה שהלא המרק לא היה מכסף טהור וכ-14 מרק לא היה אלא 70 גרם כסף, ובע"כ שנהגו כשיטת רש"י המקובלת באשכנז מדור דור ולא חשו לפסק השו"ע שסתם כהגאונים.

ה] ובא"י כיום המנהג לתת 96 גרם כסף לפדיון הבן, ומפליא הדבר ששיעור זה נקבע בין ע"י החזו"א בין ע"י הגר"ח נאה כשכל א' מהם נתן הסבר אחר לשיעור זה.

הנה החזו"א²⁴ קבע שיעור זה ע"פ עדות איש נאמן מהו משקל שפ"ד שעורות שקבעו הגאונים לשיעור סלע. [פרוטה = משקל חצי שעורה, דינר = 96 שעורות, סלע = 384 שעורות, 5 סלעים = 1920 שעורות]. ואמנם כבר העירו שכפי הידוע כיום לכאור' שיעור זה הינו בשעורות גדולות ולא בבינוניות, וצ"ב אלו שעורות היו לפני המעיד קמיה החזו"א.

¹² פי' התורה שמות כ"א ל"ב ושם, ב"ק, בכורות מט: ד"ה מנה, עיין בתו' שם.

¹³ יעוין במצוין בס' מדות ושיעורי תורה פכ"ב הערה 24.

¹⁴ הובאו דבריהם ברא"ש בכורות פ"ה סימן ט' ובטור יו"ד ש"ה, וע"ע במצוין בסי' מדות וש"ת פ"ל הע' 25.

¹⁵ קידושין י"ב [בדפי הרי"ף], שקלים סוף פ"ק.

¹⁶ בהוספתו על פירוש התורה. [בפירוש הרמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק נדפס בתחילת פרשת כי תשא.]

¹⁷ בהל' מוסד הרב קוק נדפסו הדברים בריש כי תשא.

¹⁸ ח"ג ענין רכ"ו.

¹⁹ וכן מבואר שם להדיא בתשב"ץ שחז"ל הם אלו שיספו את המטבע, עיי"ש.

²⁰ פכ"ב הערה 37.

²¹ ועיין חזו"א חו"מ ס' ט"ז שחידש שהמדה נתנה כפי משקל השעורים, ובאם ישתנה משקל השעורים ישתנה גם משקל

המטבע.

²² ח"ג ס' כ"ד.

²³ בתשו' שהובאה בס' מדות ושיעורי' פכ"ב הע' 24*.

²⁴ שם.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ומאידך הגר"ח נאה זצ"ל קבע שיעור זה ע"פ משקל הדהראמים, דהנה השו"ע כתב ששיעור פדיון הבן הוא כמשקל 30 דהראם, וכידוע שיעור הגר"ח ע"פ משקל הדהראם התורכי שהיה מקובל בזמנו ויצא א"כ שיעור פדיון הבן 96 גרם [30 X 3.2], וכתב הגר"ח ע"פ משקל השעורים הבינוניים הוא פחות, וע"כ שעורים בינוניים שלהם היו כגדולות שלנו.

ואולם כבר העירו²⁵ שהדראם שדיברו עליו הראשונים והשו"ע היה קטן יותר ושיעורו היה כמשקל 2.89 גרם וע"פ זה יוצא שיעור השו"ע כ85 גרם כסף.

[ו] ולמעשה לענין פדיון הבן אין לפחות מהמקובל ולתת 100 גרם כסף וכנ"ל בתחילת הדברים, אולם לענין המנהג לתת למחצית השקל כשווי מחצית השקל של תורה נראה דדי לתת כשווי 7-9 גרם, וכמשנ"ת. כמו"כ לענין שיעור פרוטה לחומרא לכאו' יש לחשוש כל ששויה כ1/55 גרם כסף, ולענין שיעור גבית כתובה לכאו' א"א לגבות יותר מכשווי 700 גרם כסף.

[למנהג אשכנזי שגובים ככסף צורי ולמנהג ספרד שגובים בכסף מדינה הו שמינית מזה].

[ז] עוד יש לדון בקביעת שיעור סלע ופרוטה וכו', דהנה השיעור המתפרסם כיום הוא כולל מע"מ, וצ"ע טובא האם המע"מ גורם שמחיר הדבר יהיה גבוה יותר, או שמחירו של הדבר באמת נמוך יותר, אלא כל שקונה הוא מתחייב במס לשלטון והמוכר הינו שליח המלכות לגבות עבורו את המס, וה"ז כמי שכדי להיכנס לחנות יאלץ לשלם לשומר הפתח שלא נאמר שמחמת זה נקבע שמחיר החפץ גבוה יותר אלא שבעל כרחו נאלץ לשלם תשלום צדדי, ולכאו' נראה כצד השני, ועכ"פ לענין המנהג לתת למחצית השקל נראה דבודאי יש להקל ולתת בלא לחשב את המע"מ.

[ולענין פדיון הבן שהכהן מוכר את המטבעות לאבי הבן פשוט שהמחיר נקבע כפי שקונם הכהן דהיינו עם המע"מ].

ואמנם יש לעיין שאם נכונים הדברים שהמע"מ אינו מייקר את מחירו האמיתי של החפץ, דא"כ המזיק לחבירו חפץ ישלם לו בלי המע"מ, שיאמר לו דלגבי זה אינו אלא כגרמא בעלמא ולא שמענו מעולם כך. [ואף אם נימא דהוי כגרמי, מ"מ בשוגג דלהרבה פוסקים פטור בשוגג מתשלום גרמי יפטר], וצ"ע.

[ח] עוד צ"ב דלפי מה שהתפרסם יש ב' שערים לכסף, לסיטונאי הקונה הרבה ולקימונעאי הקונה מעט, ולפי המפורסם הכסף הנמכר לסיטונאי עדין אינו מזוקק ככסף הנמכר לקימונעאי, וצ"ע מה הוא השער שעל פיו יש לקבוע את שיעור מטבעות דאו', וצ"ע בכל זה.

²⁵ עיין מדות ושיעור"ת ריש פ' ל' ושם סעיף ו' ובהערה שם.